Simbol kao temeljni komunikacijski mehanizam

Cvidrak, Ivona Maria

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:258049

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

THE ACADEMY OF ARTS AND CULTURE IN OSIJEK

Repository / Repozitorij:

Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ MEDIJSKE KULTURE

Ivona Maria Cvidrak

SIMBOL KAO TEMELJNI KOMUNIKACIJSKI MEHANIZAM

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivica Šola
Sumentor: Tomislav Levak, predavač

Osijek, 2021.

Sadržaj

Sadržaj 2
1. Uvod 1
2. Cassirer i „animal symbolicum” 2
2.1. Razvoj teze i koncepta 2
2.2. Filozofija simboličkih formi 4
3. Znanost o simbolu 7
4. Peirce i teorija znakova 10
4.1. Semiotičke fenomenološke kategorije 10
4.2. Definicija i struktura znaka 11
4.3. Ecova razrada Peirceove teorije znaka 13
5. Komunikacija i komunikacijski proces 14
5.1. Neverbalna komunikacija i vizualna kultura 16
6. Simbol i simbolički jezik 19
6.1. Općenito o simbolu 19
6.2. Simbol i identitet 20
7. Simbol u svakodnevnom životu, masovnim medijima i popularnoj kulturi 22
7.1. Popularna kultura 24
8. Zaključak 25

Sažetak

Rad se bavi simbolom kao elementom čovjekova razumijevanja zbilje te komunikacijskom naravi znaka i simbola. Metodom analize i deskripcije nekih teorija čovjeka, kulture i semiotike različitih teoretičara, opisuje se struktura i uloga simbola u povijesnom razvoju čovjeka i suvremenom svijetu. Kultura i civilizacija suštinski su se razvijale na temelju i usporedno sa simbolima te se oni drže ključem samooslobođenja i shvaćanja svijeta. Simboli su konstruktivni dio komunikacijskog čina, a njihovo značenje može biti univerzalno ili uvjetovano kulturom i kontekstom. Komunikacija simbolom općenito podrazumijeva slanje poruke putem slike, a sve češća uporaba takve komunikacije utjecala je na sve evidentniju dominaciju vizualne komunikacije.

Ključne riječi: simbol, znak, semiotika, simboličke forme, komunikacija, komunikacijski proces, vizualna kultura

Summary

The paper deals with the symbol as an element of human understanding of reality and the communicative nature of signs and symbols. Using the method of analysis and description of some theories of man, culture and semiotics of various theorists, the structure and role of symbols in the historical development of man and the modern world are described. Culture and civilization have essentially developed on the basis of symbols and in parallel with symbols, and they are held to be the key to self-liberation and understanding of the world. Symbols are a constructive part of the communicative act, and their meaning can be universal or conditioned by culture and context. Symbol communication generally involves sending a message through an image, and the increasing use of such communication has influenced the increasingly evident dominance of visual communication.

Keywords: symbol, sign, semiotics, symbolic forms, communication, communication process, visual culture

1. Uvod

Čovjekova stvarnost prožeta je raznovrsnim oblicima znakova koji za pojedinca ili zajednicu imaju kakvu značenjsku ulogu. Kroz čitavu povijest čovječanstva, ljudi su se služili znakovima kako bi komunicirali određenu poruku vanjskom svijetu. Znak je jednostavna vizualna slika neposrednog značenja koja nosi jednostavnu poruku, a vremenom su se razvili sustavi znakova, poput slova i brojeva, čija su tumačenja univerzalnog karaktera. Složenija forma znaka koja predstavlja ideju i funkcionira na temelju asocijacije i sličnosti jest simbol. Simbol je taj koji zamijenjuje i pojednostavljuje kompleksnu misao, a iako se ostvaruje i na verbalnoj razini, temelj mu je vizualna priroda kao početak spoznaje koji otvara mogućnost tumačenja. Ljudi stvaraju simbole kojima oblikuju vlastito razumijevanje sebe i svijeta, a simboličko izražavanje ono je što razlikuje čovjeka od drugih živih bića jer samo je čovjek sposoban komunicirati putem takve vrste posrednika. Simboli određuju i grade kulturu i kulturne identitete individue ili skupine, a njihova zastupljenost u svakodnevnom životu pokazuje koliko su važan dio civilizacije.

Ovaj rad proučava pitanje uloge simbola u čovjekovu životu i komunikacijskom procesu, u cilju dokazivanja hipoteze o simbolu kao temelju međuljudske komunikacije analitičkom i deskriptivnom metodom. Prvi dio rada fokusira se na teoriju Ernsta Cassirera o čovjeku kao simboličkoj životinji i simboličkim formama kao strukturnim principima čovjekova razvoja i shvaćanja njegove biti, a potom se prelazi na definiranje semiotike kao znanosti o simbolu i teorije znaka Charlesa Sandersa Peircea na osnovi koje nastaje i modernija teorija Umberta Eca. U ovome dijelu prevladava teorijsko-filozofski aspekt znaka, simbola i odnosa čovjeka prema njima. Drugi se, pak, dio bavi komunikološkom komponentom i u njemu je naglasak na komunikacijskom činu i važnosti simbola u tome procesu koja vodi do specifičnog simboličkog jezika. Također je objašnjena povezanost simbola s izgradnjom čovjekova identiteta te njegova generalna uporaba u suvremenom svijetu.

2. Cassirer i „animal symbolicum”

Ernst Cassirer jedan je od najznačajnijih filozofa dvadesetog stoljeća. U svome je radu posvećivao podjednaku pozornost prirodno-matematičkim znanostima i humanističkim disciplinama te je zaslužan za razvoj moderne misli u cjelini iz različitih perspektiva filozofskih načela. Od njegovih mnogobrojnih doprinosa, u nastavku poglavlja detaljnije će se analizirati onaj orijentiran ka koncepciji ljudskih bića kao „simboličkih životinja”, odnosno, filozofija simboličkih formi kao osnove individualne i kulturne evolucije čovjeka.

2.1. Razvoj teze i koncepta

Filozofska antropologija i misao dvadesetog stoljeća našle su se u dubokoj krizi uzrokovanoj specifičnim povijesnim razvojem teorije o čovjeku, odnosno, konstruiranjem i rastom niza individualnih znanosti koje su, svaka na jedinstven način, proučavale čovjekovu stvarnost ne uzimajući u obzir postavke i otkrića one druge. Posljedica takve situacije u kojoj je nestao središnji koncept za samorazumijevanje čovjeka jest gubitak duhovnog središta ljudske samospoznaje zbog čega se budi potreba za obnavljanjem filozofskog promišljanja kao takvog. (Džinić, Vuković, 2013: 496) Na temelju spomenute čovjekove spoznajne krize Ernst Cassirer suprotstavlja se klasičnom metafizičkom filozofskom razmišljanju, to jest, eleatičkom shvaćanju bitka prema kojem se *bitak* i *mišljenje* ne mogu odnositi jedan na drugoga, a mišljenju je shvatljivo jedino ono što je suština jednog, nepromijenjivog bitka, bez mogućnosti razumijevanja i objašnjenja postojanja i promijenjivosti što naposlijetku rezultira negiranjem autonomnog postojanja osjetilnog svijeta. Zbog radikalne intelektualizacije ljudskog života kakvu, prema Cassireru, predstavlja eleatička misao, Cassirer teži razvoju nove vrste metafizike simboličkih formi temeljene dualističkim principom života i duha koji su osnova svake simboličke aktivnosti. U središte filozofske misli postavlja antropologiju, a na osnovi hipoteze da čovjek nema određenu narav, nego povijest, zaključuje da ljudska aktivnost oblikuje iskustvo koje se finalizira putem kretanja duha prema životu u kojem duh razbistruje značenje iz iskustva te kreira bitak u procesu koji se razlikuje obzirom na simboličke forme u kojima duh djeluje. (Volk, 2010: 314-316)

Rješenje u postupku proučavanja i razumijevanja čovjekove naravi Cassirer nudi u nauci

o simbolima. Svoju teoriju, koju izlaže u *„Ogledu o čovjeku”*, o simbolu kao ključu samoraumijevanja i umjetnom mediju spoznaje svijeta, temelji na karakterističnosti čovjeka naspram drugih živih bića očitovanu u simboličkom izražavanju. Distinkcijom znaka ili signala od simbola prema kojoj je signal dio fizičkog bitka, a simbol dio ljudske značenjske zbilje, Cassirer potvrđuje teoriju usporedbom ljudskog i životinjskog svijeta. Naime, njegovo je shvaćanje da se signalima, kao dijelom fizičkog bitka, služe i životinje, no samo je čovjeku svojstveno služiti se simbolima čijom uporabom omogućuje uobličenje vlastitog razumijevanja i svjetonazora. (Džinić, Vuković, 2013: 495) Cassirer se, u svrhu opravdanja svoje teze, poslužio istraživanjima brojnih znanstvenika koji su čovjeka proučavali sa stajališta različitih znanstvenih disciplina, a među kojima se istaknulo istraživanje njemačkog biologa Johannesa Uexkülla koji kao značajno obilježje svakog živog organizma ističe „funkcionalni krug”. Funkcionalni se krug sastoji od dva uravnotežena sustava – receptornog, pomoću kojeg organizam prima vanjske podražaje, te efektornog, zahvaljujući kojem reagira na primljen podražaj. Cassirer, međutim, proširuje Uexküllovu teoriju zamijećujući posebno određenje kod ljudske vrste koja je razvila treći sustav prilagođavanja unutar funkcionalnog kruga. Taj novorazvijeni sustav jest simbolički sustav koji čovjeka bitno razlikuje od drugih živih bića u vidu sposobnosti odgađanja reakcije na podražaje iz okoline, dok je u ostalih organizama reakcija neodgodiv i neosviješten odgovor. (Džinić, Vuković, 2013: 497)

Na osnovi zaključaka o čovjekovoj specifičnosti čija je stvarnost uvjetovana simbolima, Cassirer, iako ne osporavajući umnost kao važnu čovjekovu karakteristiku, preoblikovao je Aristotelovu definiciju čovjeka kao *„animal rationale”* u definiciju čovjeka kao *„animal symbolicum”*. Ovakvu je definiciju čovjeka Cassirer držao cjelovitijom pri isticanju razlike u odnosu na druga živa bića te u shvaćanju razvoja civilizacije i sveukupnosti kulturnog života. (Džinić, Vuković, 2013: 498) U traganju za esencijalnom biti čovjeka, Cassirer, po uzoru na Platonovsku misao da čovjeka treba proučavati u njegovom političkom i društvenom životu kako bi se razumjela njegova individualnost, drži relevantnim promatrati društvenu zajednicu čija općenitost čini jasnijim ono što je na individualnoj razini nedohvatljivo. Sustav ljudskih djelatnosti definira ono što možemo nazvati sferom ljudskoga, stvarnošću. Za razumijevanje čovjeka potrebno je obuhvatiti sve oblike društvenog stvaralaštva čija je svrha sistematizirati čovjekove misli, želje i osjećaje te organizirati život, a prema tome, čovjeka na temelju simboličkih aktivnosti valja promatrati kroz spektar kulture. (Džinić, Vuković, 2013: 499)

Katarina Rukavina (2009) piše kako čovjek kombinacijom umnosti, logičkog razmišljanja, volje, osjećaja i sposobnosti imaginacije oblikuje ideju zbilje. Te raznovrsne spoznajne funkcije objedinjene su simboličkim formama koje predstavljaju načine duhovnog shvaćanja kojim se utvrđuje kultura kao posebna strana ljudske realnosti. (Rukavina, 2009: 575)

2.2. Filozofija simboličkih formi

U *„Ogledu o čovjeku”* Cassirer kulturu opisuje kao proces progresivnoga samooslobađanja čovjeka pa sukladno tomu nastoji definirati strukturne principe, to jest, simboličke forme ili funkcije ljudskog stvaralaštva u razvoju kulture kako bi razumio čovjekovu bit. Filozofija simboličkih formi počiva s Cassirerovom pretpostavkom: „...definicija čovjekove prirode ili „biti”, ako uopće postoji, može biti shvaćena samo kao funkcionalna, a ne supstancijalna... Čovjekova glavna značajka, obilježje kojim se on ističe, nije njegova metafizička ili fizička priroda – nego njegovo djelo.” (Cassirer, 1978: 95) Simboličke forme, kao određene faze procesa samooslobođenja, smatraju se simboličkima jer predstavljaju povezivanje simbola u jednu organiziranu cjelinu, a impliciraju dvije vrste ljudske svijesti, subjektnu i predmetnu svijest, koje se međusobno ostvaruju u onome što Cassirer naziva duhovnom sviješću. Poredane su razvojno-hijerarhijski, a ne povijesno-kronološki, na mit i religiju, jezik, umjetnost, povijest i znanost. (Džinić, Vuković 2013: 499-500)

Mit i mitološko iskustvo predstavljaju specifičan način postpune objektivizacije svijeta. Osnovna dimenzija mita kao simboličke forme jest činjenica da reprezentira inicijalni korak u razvoju izražajne funkcije i njezina prvobitna djelovanja. Izražajna je funkcija u svojoj srži povezana sa životom, uslijed čega je evidentna povezanost mita i života, osobito ako uzmemo u obzir da je primarno polazište mita, pa i cijele mitološke misli, *Lebensgefühl*, odnosno, životni osjećaj. Mit je za Cassirera temeljni način oblikovanja i izricanja osjećaja što potvrđuje karakteristikom pridavanja osobnih emocija junaku mita i nesposobnošću razlikovanja sebe i drugog kao različitih elemenata te, općenito, nizom nestrukturiranosti. (Volk, 2011: 8-10) Nadalje, mitski bitak utječe na promjenu ljudske samosvijesti. Hotimir Burger (2008) objašnjava: „Jer čovjek u mitu ne samo da tvori boga prema *svojoj* slici, nego ujedno sama sebe nalazi u procesu mitskoga i religijskoga oblikovanja.” (Burger, 2008: 280) Dakle, mit čovjeku osvješćuje njegovu vlastitu bit i dovodi do samospoznaje.

Analiza religije kao simboličke forme ne temelji se na proučavanju sadržaja pojedinačnih religija, već na generalnoj formi religijske misli koja se sastoji od važnih odnosa religije s drugim simboličkim formama, mitom i jezikom. Mit je stvorio prostor za razvoj religije te je, sadržajno gledajući, ove dvije simboličke forme teško razlikovati. Međutim, specifičnost religije izražena je u negaciji slikovitosti mita u vidu kritičkog razlikovanja između slike i značenja, to jest, značenja i postojanja. Potvrdu za ovakvu promjenu stava religijskom sviješću Cassirer, između ostalog, pronalazi u starozavjetnim proročkim knjigama u kojima je često spominjana zabrana idolatrije te stav da između Boga i čovjeka ne može biti nikakav drugi odnos, osim duhovno-moralnog, jasan primjer razlike mitološke i religijske svijesti. U središtu religijskog procesa je odnos Boga i čovjeka te spoznavanje Boga, a osjetilni svijet gubi dotadašnju vrijednost. (Volk, 2011: 11-12) Bitna stavka, svojstvena i mitu i religiji, jest mistika u kojoj se dostiže svijest približavanja božanskom u atmosferi bez prostorno-vremenskih ograničenja. Mistiku mitološke svijesti nerijetko obilježava tendencija nestajanja razlike između dvije granične naravi Boga i čovjeka, tako što jedna narav postaje druga ili obrnuto, dok je religijska mistika, posebice kršćanska, fokusirana na jedinstvo u odnosu između čovjeka i Boga, no bez međusobnog sjedinjenja i prelaska granice božanskog i ljudskog. Valja spomenuti i element objave koja prožima religijsku mistiku. Takav „susret s božanskim" i uzvišeno nadahnuće izražava se simbolima koji su, zapravo, osjetna slika i način da se ta vrsta spoznaje kreće i održava. Volk (2011) objašnjava kako se na taj način naizgled sukobljeni osjetilni, slikovni element i duhovna sfera stapaju tako što slika dobiva duhovnu konotaciju te se u potpunosti ostvaruje simbolička forma religije. (Volk, 2011: 14-16)

Važnu ulogu u razvoju mitološke i religijske svijesti ima jezik kao sljedeća simbolička forma. Pomoću jezika u mitovima se imenuju bogovi čime im je osiguran vlastiti bitak. U religiji jezična simbolička forma napreduje budući da se mitska izražajna funkcija kroz religiju preobražava u svijet simbola te značenje više nije samo sebi svojstveno i jasno, nego upućuje na nešto metaforično i transcendentno. Formalni religijski jezik dovodi subjekt i objekt u specifičan odnos tako što kroz simbol može istraživati subjekt i „doživjeti" objekt. Ono što se također može zamijetiti kao zajedničko obilježje jezika i religije jest svijest o razlici između sfere duhovnog i osjetilnog, kao i težnja nadilaženja osjetilnog, iako se upravo kroz tu sferu obje forme konkretno realiziraju. (Volk, 2011: 12-13)

Uz jezik, reprezentaciju i funkciju prikazivanja svijeta predmetnosti pronalazimo i u

umjetnosti. Likovna umjetnost kao nova dimenzija u procesu objektivizacije stvara takozvanu predmetnu svijest koja se razvija imenovanjem nastalom u okviru jezika te slikovnim oblikovanjem, to jest, prikazom promatranog, pri čemu se, piše Rukavina (2009), prikazivanje shvaća kao: „odnos ili relacija između umjetničkog djela i objekta prikazivanja utemeljen na doslovnom vizualnom posredovanju viđenog." (Rukavina, 2009: 573) Međutim, Cassirer se suprotstavlja ideji da je umjetničko postignuće ograničeno realističnim uprizorenjima i oponašanjima zbilje temeljenim na relaciji sličnosti, poznatim pod pojmom *mimesis.* Zadaća umjetnosti u smislu simboličke forme nije nužno stvarati prema obrascu, nego taj obrazac proizvesti specifičnim oblikovanjem prostora i predmeta. Nadalje, teorije percepcije koje se javljaju u dvadesetom stoljeću donose novo shvaćanje viđenja kao čina uvjetovana znanjem i jezikom kulture u kojoj nastaje. Prema navedenom, *mimesis* treba promatrati kao jednu u nizu interpretacija viđenja svijeta, no ne kao jedinstvenu konvenciju jer bi to ograničilo razumijevanje umjetničkog djela. Funkcija umjetnosti kao simboličke forme jest osvješćivanje likovnog prikazivanja kao opisivanja osobine predmeta prema pravilima simbolizacije nekog društva pri čemu umjetničko djelo valja „čitati" kao reprezent određenog tipa gledišta. (Rukavina, 2009: 574) Činjenica da se umjetnošću misli, osjećaji i drugi nefizički, duhovni produkti, fizički ostvaruju te preobražavaju u viđeno, Cassirer smatra najvećim dostignućem i osnovnim smislom umjetnosti. (Burger, 2008: 283)

Suradnja navedenih simboličkih formi ostvaruje se povijesnom sviješću koja je bitna odrednica čovjeka. Jedno od najvećih postignuća ljudske vrste jest osvješćivanje prošlosti u sadašnjosti, drugim riječima, promjena pogleda i svijest o nečemu što je bilo, prošlo. Rekonstrukciju evolucije povijesne svijesti moguće je sagledati kroz sve stupnjeve ranije navedenih simboličkih formi. Početnu fazu pronalazimo u mitu i kultu junaka koji objedinjuje naraštaje, pruža moralnu smjernicu koju čovjek treba pratiti te stvara osjećaj trajanja što je najrelevantnije objašnjeno u Cassirerovu primjeru izdvojenom u radu Hotimira Burgera (2008): „...gdje besmrtnost heroja figurira besmrtnost ljudstva." (Burger 2008: 284) Nadalje, svaka religija osvrće se na povijest čovječanstva i na prošla zbivanja koja su uzrok sadašnjim, a povijesna svijest nedvojbeno utječe i na razumijevanje umjetnosti u smislu poznavanja sfere značenja prema karakteristikama nekog povijesnog razdoblja i duhovnog stvaralaštva određenog vremena. Čovjekova sposobnost odvajanja prošlosti od sadašnjosti u zasebne cjeline, ali posve međusobno prožete i povezane, stvara povijesni bitak i sliku sebe samoga kao subjekta unutar

povijesti. (Burger, 2009: 285)

Sve dosad navedene simboličke forme dovode do vrhunca i najkarakterističnijeg dostignuća civilizacije i ljudskog razvoja, a to je posljednja simbolička forma Cassirerove hijerarhije strukturnih principa kulturnog progresa, znanost. Opća je funkcija znanosti činjenično shvatiti zbiljski svijet. Svoj prauzrok znanost pronalazi u zahtjevu za pojednostavljivanjem kompleksnog duhovnog stanja ljudske kulture s ciljem pronalaženja dokazivih i univerzalnih istina. U tom se procesu znanost ne ograničava na neposredno iskustvo i uočljive činjenice, naprotiv, različite elemente povezuje u cjelinu, objedinjuje ih, te dovodi do širih spoznaja od onih koje nudi iskustvo. Simbolička funkcija znanosti očituje se u njezinoj naravi koja teži uspostavljanju reda i pronalaženju sklada te u konačnoj sistematizaciji znanja koja se ostvaruje simbolizacijama. Na primjerima brojeva, periodnog sustava ili glazbe lako je uočiti simbolički karakter kojim se objašnjavaju konkretni odnosi. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Kompletna čovjekova djelatnost unutar svih simboličkih formi, pa tako i znanosti, omogućuje izgradnju simboličkog svijeta kojim tumači i organizira svoje ukupno znanje i iskustvo te izvjesnost o postojanom svijetu. Cassirer govori o znanosti kao kao trijumfu ljudskog stvaralaštva: „U našem modernom svijetu nema sile koja bi se mogla usporediti sa silom znanstvene misli. Smatra se da je ona vrhunac i kraj svih naših ljudskih djelatnosti, posljednje poglavlje u povijesti čovječanstva i njavažniji predmet filozofije o čovjeku.” (Cassirer, 1978: 160)

3. Znanost o simbolu

Potreba za organizacijom ljudskog znanja te sustavno, racionalno obrađivanje istog rezultirali su svođenjem pojedinih pojava na univerzalne zakonitosti te kasnije razvojem mnogobrojnih znanstvenih metoda i disciplina. Do danas je nastalo čitavo mnoštvo različitih znanosti kojima je zajednički cilj racionalizirati zbilju i čovjeku objasniti svijet koji ga okružuje kako bi, na koncu, razumio i osobnu bit. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Budući da je čovjek simboličko biće, što je Cassirer u dvadesetom stoljeću potvrdio svojom paradigmom „animal symbolicum”, te je njegov duh neprekidivo vezan uz uporabu simbola, već su se u antici i srednjovjekovlju mnoge misaone tradicije bavile izučavanjem znakova i simbola, a u

suvremenije doba, društvene discipline poput filozofije, lingvistike i teorije informacija. Takav je snažan interes doveo do utemeljenja individualne znanstvene discipline koja se bavi općom teorijom znakova i ljudskim ponašanjem posredovanim znakom, a to je semiotika. (Dugandžić, 1989: 41)

Znanost o simbolu podrazumijeva analizu i raspravu o znacima postupkom semioze, to jest, procesa „...u kojem nešto igra ulogu znaka, u kojem se znak odnosi na nešto za nekoga, odnosno u kojem nešto uzima u obzir nešto drugo posredno, tj. pomoću nečeq trećeq..." (Dugandžić, 1989: 41) Kako bi se proces semioze razjasnio važno je podijeliti ga na četiri elementa, a to su: *signum* ili oznaka, *designatum* ili ono na što se oznaka neposredno odnosi, *interpretant* ili djelovanje oznake na nekog što uzrokuje da taj signal netko shvaća kao oznaku te *interpretator* ili onaj na kog oznaka djeluje. Ishodište ovakvoj raščlambi jest postavka teorija o znaku prema kojoj je znak objekt koji u određenim okolnostima zamjenjuje drugi objekt, odnosno, cjelina koju tvore *označitelj* i *označeno*. (Dugandžić, 1989: 41-42) Semiotika se bavi izučavanjem različitih mogućih dimenzija uporabe znaka te obuhvaća tri podgrane, semantiku, pragmatiku i sintaktiku, koje su utemeljene u okviru semiotičke teorije Charlesa Morrisa. (Hrvatska enciklopedija, 2021)

Semantika proučava značenja izražena različitim jezičnim jedinicama, to jest, odnos znakova prema objektima na koje se odnose, izraženih jezikom ili kakvom drugom vrstom reprezentacije. Francuski filolog Michel Bréal začetnik je semantike kao suvremene znanstvene discipline postavivši njezine temeljne teorijske postavke, a važnu ulogu u njenom razvoju imao je i utemeljitelj moderne lingvistike Švicarac Ferdinand de Saussure. Dva osnovna područja semantičkog istraživanja su odnos znaka prema fizičkom, postojećem predmetu te odnos znaka prema drugom znaku, osobito prema nefizičkim, mentalnim znakovima i apstraktnim pojmovima. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Te je odnose definirao Saussure oblikujući znanstvenu misao o postojanju posredne kategorije između jezika i svijeta. Ta kategorija predstavlja jezične elemente koji omogućuju komunikaciju, a sastoje se dvije povezane cjeline jezičnih znakova. Prvu cjelinu zastupa jezični oblik u smislu onoga što je ranije objašnjeno kao *označitelj* te ima svoj konkretni ostvaraj, a pridružuje mu se druga cjelina, *označenik*, apstraktna, neopipljiva, a samim time i nedokaziva kategorija. Danas je ovakvo tumačenje jezika kao složenijeg sustava od puke nomenklature te postojanje „izvanjezičnog svijeta" neosporivo. (Raffaelli, 2005: 68-69) Semantika se, između ostalog, dijeli na čistu semantiku koja se bavi

definiranjem termina i teorijom semantičke strane semioze te deskriptivnu semantiku koja određuje uvjete pod kojim konkretna oznaka denotira kakav predmet. (Dugandžić, 1989: 43)

Sljedeća podgrana, pragmatika, podrazumijeva proučavanje odnosa oznake s *interpretantom,* koji predstavlja pojam ili ideju, i *interpretatorom*, živim organizmom, odnosno, izražava odnos između oznake i onoga tko se njome služi. U suštini, pragmatička semioza funkcionira prema principu navike organizma da zbog oznake reagira na objekt i tako stvara pojam ili ideju. (Dugandžić, 1989: 43) Pragmatika istražuje primjenu i odnos između znakova i njihovih korisnika, dakle, djelovanje znaka. Isprva se bavila proučavanjem riječi i rečenica u komunikacijskim situacijama, no kasnije je fokus usmjerila na razgovor, tekst i diskurs, dakle, jezične jedinice na nadrečenoj razini. Polazišna misao ove semiotičke podgrane jest da je svaka jezična uporaba određeno djelovanje zbog čega jezične djelatnosti ne trebaju biti ograničene površnim opisivanjem strukture, nego bi trebale proučavati realne uvjete jezičnog djelovanja. U sklopu pragmatike ističe se teorija govornog čina utemeljena šezdesetih godina. Govorni čin je najmanja jedinica jezične komunikacije, a sastoji se od fonetskog čina iskaza, propozicije ili onoga o čemu je riječ, ilokucije, to jest, govornikove namjere i perlokucije, djelovanja govora na primatelja. Priopćajna situacija temelj je svake analize govornog čina, a sastoji se od elemenata poput vremena, mjesta, teme, govornika i sugovornika te govornikove namjere koja je izravno povezana s djelovanjem na sugovornika. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Pragmatika ima svoju čistu i deskriptivnu karakteristiku. Čista pragmatika određuje termine i pragmatičnu teoriju, a deskriptivna se bavi primjenom teorije u praksi. (Dugandžić 1989: 43)

Konačna podgrana jest sintaktika. Sintaktika proučava mogući znakovni sistem i međusobne odnose znakova unutar istog. Umjesto zasebnim znacima i njihovim individualnim svojstvima, sintaktika proučava odnose znaka s kakvim drugim znakom ili skupinom znakova dijeleći ih na tri vrste: indeksni, karakterizirajući i univerzalni znaci. Dugandžić (1989) je definira kao: „...proces analiziranja i razmatranja znakova i znakovnih sistema, ukoliko su oni determinirani sintaktičkim pravilima”, (Dugandžić, 1989: 44) pri čemu sintaktička pravila podrazumijevaju različite simbioze među članovima znakovnih skupova određene pravilima formacije te pravila transformacije koja omogućuju varijacije članova unutar znakovnih skupina. (Dugandžić, 1989: 44)

4. Peirce i teorija znakova

Semiotička teorija Charlesa Sandersa Peirca jedan je od temeljnih izvora za razumijevanje kompleksnosti tumačenja simbola i označavanja. Znak i semiotika središnji su medij svih Peirceovih istraživanja koja su rezultirala iscrpnim pregledom strukture znakovlja, referenci i značenja, a temelje se na trijadnom principu odnosa koji će u ovom poglavlju biti detaljnije razjašnjeni. (Stanford, 2021) Peirce je utvrdio semiotičku teoriju kao istodobno opću, trijadnu i pragmatičnu. Opće obilježje teorije temelji se na činjenici da uključuje sve komponente semiotike uzimajući u obzir intelektualno, praktično i emotivno iskustvo, proširujući pri tome koncept znaka. Nadalje, Peirce dovodi u suodnos znak, objekt i tumač kao osnove procesa semioze, a istovremeno njegova teorija počiva na tri filozofske kategorije, Prvost, Drugost i Trećost, što je evidentno načelo trijadnosti. Treće svojstvo teorije znakova, pragmatičnost, odnosi se na proučavanje konteksta u kojem znakovi nastaju i u kojem se tumače te definiranje znaka obzirom na učinak koji ima na tumača. (Signosemio, 2021.)

4.1. Semiotičke fenomenološke kategorije

Kao što je već rečeno, proces semioze počiva na trijadnom odnosu znaka kao označitelja, predmeta sadržaja i interpretanta. Prema Peirceovoj teoriji, sve što postoji čovjek može poimati kao znak i svo se ljudsko iskustvo može objasniti trima fenomenološkim kategorijama.

Prvost je razina značenja koja proizlazi iz tjelesnog i osjećajnog procesa, čista kakvoća i neovisna koncepcija bića u smislu postojanja mogućnosti prije njezina utjelovljenja. Peirce razinu Prvosti objašnjava primjerom crvene boje koja je postojala kao potencijal prije no što je išta definirano kao crveno, dakle, radi se o koncepciji neovisnoj o uzroku i posljedici. Drugost je kategorija koja uključuje pojedinca, iskustvo i akcijsku reakciju, a nastaje kao aktualizirano iskustvo fenomena Prvosti. Razina Drugosti djeluje u vremenu i odgovara dimenziji uzročno-posljedičnih odnosa, to jest, praktičnom iskustvu, shvaćanju da se kakav događaj zbio u određenom trenutku kao posljedica prvoga, primjerice da se vjetrenjača okreće zahvaljujući puhanju vjetra. Posljednja fenomenološka kategorija, Trećost podrazumijeva umnu aktivnost interpretiranja i čin posredovanja između Prvosti i Drugosti. Obuhvaća domenu pravila i zakona te intelektualnog iskustva budući da uključuje misaoni svijet, jezik i proces semioze. Funkcionira

po principu pretpostavljanja i predviđanja, na primjer, razumijevanje gravitacije omogućuje pretpostavku da će kamen, kad ga se baci, pasti na tlo. (Krajnc, 2014: 145-146; Signosemio, 2021)

Krajnc (2014) sažima Peirceovu fenomenološku podijelu na sljedeći način: „Prvost je mogućnost da fenomen postane znak (primjerice crvena boja u odnosu na semafor), Drugost je ostvareni oblik postojanja (crvena boja u jednom svjetlu semafora), a Tećost je oblik postojanja znaka ili čina, da znak nešto znači (crveno svjetlo znači: Stop!).” (Krajnc, 2014: 146-147)

4.2. Definicija i struktura znaka

Prema Peirceovoj semiotičkoj teoriji svi oblici mišljenja polaze od uporabe znakova i svaki se čin razmišljanja ostvaruje znakovnom interpretacijom, stoga su znakovi umne predodžbe objekata. Znak komunicira nekome i u umu te osobe reproducira novi znak koji postaje interpretant prvoga, originalnoga znaka. (Krajnc, 2014: 144) Jedna od brojnih Peirceovih definicija znaka glasi: „..sve što je tako određeno nečim drugim, nazvano njegovim objektom, i tako određuje učinak na osobu, koji učinak nazivam njegovim tumačem, da je kasnije time posredno određen od strane prvog.” (Stanford, 2021.) Dakle, polazište je teorije da se proces označavanja sastoji od tri međusobno povezana dijela: vanjskog znaka koji je označitelj u vidu izričaja, pisane riječi ili kakve druge simboličke radnje, objekta, to jest, onog što je označeno te tumača koji predstavlja središnju kategoriju za shvaćanje sadržaja znaka. Zbog potencijalnih terminoloških poteškoća, valja upozoriti na distinkciju između znaka kao osnovne reprezentne jedinice te njegova podelementa i dijela semioze kojeg ovdje imenujemo kao vanjski znak. Vanjski znak je element označavanja, a ne znak u cjelini, koji omogućuje znaku da označi određeni objekt. (Stanford, 2021.) Kad je o objektu riječ, Peirce u svojoj teoriji razlikuje dinamički objekt, kao onakav kakav zaista jest i koji generira lanac znakova u cilju vlastite asimilacije u znakovni sustav, od neposrednog objekta, odnosno onog za što čovjek pretpostavi da je objekt. Slična je i podjela elementa tumača. Neposredni tumač sugerira razumijevanje odnosa vanjskog znaka i dinamičkog objekta, a dinamički tumač odnosi se na smiještanje tih odnosa u lanac znakova, to jest, shvaćanje u semiotičkoj fazi. Peirce definira još jedan stupanj tumača, a to je završni tumač koji podrazumijeva konačno oblikovano tumačenje. (Stanford, 2021) Sva tri pojma semioze dijele se na sljedeće tri fenomenološke kategorije, Prvost, Drugost i

Trećost, na temelju međusobnih odnosa.

Prva trihotomija je podjela vanjskog znaka ili označitelja, a nastaje kad se taj element oslanja na jednostavne apstraktne kvalitete, poput boje predmeta ili intonacije govorenog. Peirce ga naziva *qualisign*. Sljedeći je nazvan *sinsign* i karakterizira ga oslanjanje na egzistencijalne činjenice, primjerice, uzročno-posljedični odnos, pa je tako dim označitelj vatre, rosa označitelj kiše i slično. Za Trećost vanjskog znaka, *legisign*, ključan je element konvencija, navika ili zakon, pa primjer toga može biti prometna signalizacija. (Stanford, 2021) Međutim, treba istaknuti da *legisign* funkcionira jedino kad se utjelovi kao *sinsign* i unutar medija koji ga utjelovljuje u smislu da stvori prostorno-vremensku relaciju. (Signosemio, 2021.) Druga se trihotomija odnosi na klasifikaciju znaka prema odnosu označitelja i objekta koji prikazuje. Peirce dijeli znakove određene objektima na tri skupine. Ikonski znakovi su oni koji održavaju kvalitativne značajke objekta, to jest kad je vanjski znak sličan objektu. Krajnc (2014) povezuje djelovanje ikonskih znakova u skladu s načelom prvosti: „ ...jer je to prvo neposredno osjećanje, događanje koje se odnosi na tijelo: osjećaj ugode ili boli koji tijelo već pozna; prepoznavanje nekog lika koji već znamo s fotografije, ili nekog glasa koji smo već čuli i koji nas povezuje s poznatom osobom...” (Krajnc, 2014: 148) Znakovi su indeksalni kada objekt utječe na vanjski znak na način da, u svrhu, označavanja, označitelj traži egzistencijalnu vezu između njega i njegova objekta. Takvi znakovi nastaju na temelju iskustva i svijesti o uzročno-posljedičnom odnosu između znakovnoga sredstva i njegova značenja te funkcioniraju u skladu sa zakonitostima fenomena drugosti. (Krajnc, 2014: 148-149) Treća vrsta znaka je simbol koji nastaje na temelju dogovorene regularnosti kada vanjski znak za uspješno označavanje rabi konvenciju, društveno pravilo ili zakon koji ga povezuje s danim objektom. Simbolično značenje znaka određeno je, dakle, dogovorom ili nastaje kao navika nastala unutar određene kulture te ima definiranu ulogu samo zahvaljujući procesu interpretacije koji Peirce uvodi kao novost u teoriji znaka. U procesu interpretacije primatelj znaka posreduje između znaka kao sredstva i njegova objekta neovisno o njihovoj međusobnoj sličnosti, pri čemu shvaća poruku i kreira nova značenja. (Krajnc, 2014: 149) Posljednja, treća trihotomija, donosi nove tri podijele koje se odnose na element tumača. Kad je tumač određen tako da mu je težište na razumijevanju kvalitativnih osobina znaka u označavanju objekta, tada je kvalificiran kao rima. Rima funkcionira kao nepotpun obrazac koji ne promatra kontekst ili bilo koje druge naznake osim kvalitete. Ako se tumač ipak razmatra u određenom kontekstu i s egzistencijalnom značajkom

odnosa označitelja i objekta, tada govorimo o dicentu koji uspostavlja odnos između onoga što se govori i onoga što je o tome rečeno. Dok rima pruža samo „mogućnost", dicent ima i vrijednost istine. Konačni element tumača jest argument koji funkcionira po principu racionalnog procesa kojim se dolazi do zaključka. Argument formulira pravilo koje se pridružuje označitelju i objektu, a razlikuje se obzirom na prirodu pravila koje može biti nametnuto činjenicom, rezultat činjenice ili hipoteza koja bi objasnila činjenicu. (Signosemio, 2021)

4.3. Ecova razrada Peirceove teorije znaka

Na Peircovu teoriju znakova nadovezao se talijanski književnik i teoretičar Umberto Eco koji je, polazeći od Peircove pretpostavke o neograničenoj semiozi po kojoj se znakovi uvijek odnose na druge znakove, razvio novu klasifikaciju koja razlikuje prirodne znakove od umjetnih znakova s konačnim ciljem uspostavljanja ravnoteže između jednoznačnih i beskonačnih tumačenja. (literariness, 2016)

Ecova teorija znaka temelji se na činjenici da se ljudska bića, bilo u prirodnim okruženjima ili industrijaliziranim civilizacijama, razvijaju unutar znakovnih sustava. Znak definira kao ključni element komunikacijskog procesa i sudionik u procesu značenja koji se uklapa u kanonsku shemu komunikacije *pošiljatelj-kod-kanal-poruka-primatelj*. Ovakav uzorak komunikacijskog procesa ne može se ostvariti ukoliko pošiljatelj i primatelj nemaju zajednički, smisleni kod. Definicija koda je: „Označava sve konvencije koje omogućuju, u komunikativnom činu, razumijevanje poruke primatelja od strane primatelja. Kôd stoga može biti jezik, sportski sustav..." (Signosemio, 2021) ili kako je Eco definirao: „...niz pravila koja će omogućiti pripisivanje značenja znaku." (Signosemio, 2021) Kodovi nastaju pod utjecajem društvenog i kulturnog konteksta, a njihovo tumačenje, to jest reakcija na kod, pruža informacije o pripadnosti kulturnoj jedinici. Stoga, Eco kod drži najvažnijim u procesu značenja i realizaciji komunikacijske aktivnosti. (literainess, 2016)

Osnovna Ecova klasifikacija znaka dijeli znakove na umjetne i prirodne. Umjetni znakovi podijeljeni su na znakove proizvedene izričito za označavanje koje pošiljatelj na temelju određenih konvencija svjesno proizvodi u cilju kakvog priopćenja te znakove proizvedene izričito kao funkcija, pojednostavljeno rečeno, uporabne predmete koji imaju svoju primarnu i sekundarnu funkciju, a postoje i mješoviti znakovi. Primarni funkcijski znakovi nastaju kad se

objekt odnosi na svoju prvu, esencijalnu funkciju, na primjer, „ležati" u krevetu. Druga ili sekundarna funkcija složenije je prirode od primarne budući da je njeno značenje obilježeno semiotičkim karakteristikama objekta koje, u nekim slučajevima, prevladaju nad primarnom funkcijom objekta. Najlakše je shvatiti drugu funkciju znaka na primjeru prijestolja, ukrašene stolice koja svojim izgledom odmah asocira na plemenitaški aspekt koji dominira nad primarnom funkcijom objekta za sjedenje. Razumljivo, većina svakodnevnih objekata ima obje znakovne funkcije, stoga mnogo umjetnih znakova pripada kategoriji mješovitih znakova. Nadalje, prirodni znakovi prema Ecovoj se klasifikaciji dijele na znakove identificirane s prirodnim stvarima i događajima te znakove koji nesvjesno emitiraju ljudski agens. Prva skupina prirodnih znakova nema ljudskog pošiljatelja u svom izvoru, nego dolazi izravno iz prirode, a da bi takvi znakovi imali značenje pojedinac mora imati prethodno znanje kako bi ih tumačio. Druga funkcija djeluje na nenamjeran način, odnosno, čovjek znak emitira nesvjesno. Primjer takvog znaka jest simptom koji je pokazatelj neke bolesti, a pojedinac ga ne može svjesno producirati, već nastaje kao posljedica te bolesti. (signosemio)

Eco ovakvom klasifikacijom znaka i pridavanjem značaja kodu kao temelju značenjskog procesa naglašava kreativnu i prilagodljivu prirodu svakog koda, znaka i znakovnoga sustava na koje nedvojbeno utječe kontekst u kojemu se pojavljuju.

5. Komunikacija i komunikacijski proces

Komunikacija predstavlja proces razmjene poruke između dvije ili više osoba, a taj se proces ostvaruje pomoću već spomenutog komunikacijskog obrasca *pošiljatelj-kod-kanal-poruka-primatelj*. Ta komunikacijska aktivnost započinje elementom komunikatora, odnosno, pošiljatelja koji predstavlja izvor informacije koja treba dospjeti do konačnog čimbenika, primatelja. On ideju koju želi podijeliti s drugom osobom mora šifrirati u razumljiv oblik što čini pomoću koda. Kod je, dakle, sljedeći korak u komunikacijskom činu, a uključuje sve sustave simbola te verbalne i neverbalne znakove zahvaljujući kojima je pošiljateljevu poruku moguće razumjeti, dekodirati. Kanal ili medij podrazumijeva sredstvo kojim se poruka prenosi u vidu fizičkog prijenosnika kao što je govor, pismo, telefon i slično. Svi navedeni čimbenici oblikuju

poruku, odnosno, sadržaj prvotne informacije koju pošiljatelj želi podijeliti, a sastoji se od kombinacije znakova kako bi bila potpuna i precizna. Posljednji element komunikacijskog procesa jest recipijent ili primatelj, osoba kojoj je poruka namijenjena. Komunikacija se smatra ostvarenom isključivo kada primatelj točno dekodira i protumači značenje i sadržaj poruke koje je postavio pošiljatelj, dakle, kada je poruka uspješno prenešena i primljena, pri čemu je bitno da primatelj i pošiljatelj raspolažu barem djelomičnim zajedničkim opsegom znakova. Uz osnovne, postoje i drugi faktori komunikacijskog procesa čija uloga također može biti presudna u ostvarenju uspješne komunikacije, a to su povratna informacija, buka i kontekst. Povratna informacija je primateljev odgovor pošiljatelju kojom pokazuje razumijevanje poruke, a može biti izravna ili neizravna u pogledu djela i ponašanja kao odgovora. Svaki oblik smetnje koja utječe na poslanu poruku i vodi ka pogrešnom tumačenju iste, jest buka. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Složenije komunikacijske smetnje su sociokulturne i psihološke zapreke. Biti dijelom kulture nerijetko podrazumijeva nesvjesno pokoravanje društvenim normama i uvjerenjima koja ju karakteriziraju. Svako namjerno ili nenamjerno nerazumijevanje tuđe kulture može dovesti do pogrešne interpretacije poruke, to jest, komunikacijske buke. Psihološke zapreke odnose se na mentalno i emotivno stanje pojedinca, a one također mogu predstavljati smetnju u procesu prenošenja poruke, uzmemo li u obzir da percepcija svijeta, loše slušanje i emocije utječu na način na koji tumačimo poruku. (Međimurec, 2016: 6-8) Najkompleksniji od spomenutih čimbenika jest kontekst komunikacijskog čina, budući da sadrži situacijski i kulturno određene elemente koji određuju smisao poruke. (Hrvatska enciklopedija, 2021)

Komuniciranje se odvija jednosmjerno ili dvosmjerno između jednog ili više primatelja i pošiljatelja na interpersonalan način među pojedincima i skupinama, kroz organizacijsko komuniciranje među članovima organizacija i institucija te unutar komunikacijskih institucija i njihove publike masovnim medijima i masovnim komuniciranjem. Obzirom na komunikacijski kanal razlikujemo izravno, neposredno društveno komuniciranje koje se odvija bez tehničkih posrednika između pošiljatelja i primatelja, direktno putem čovjekovih komunikacijskih organa i receptivnih osjetila, te posredno komuniciranje koje karakterizira medij kao poveznica između pošiljatelja i primatelja, konkretno, tehnički prenositelji slike i zvuka te odgovarajuća aparatura za kodiranje i dekodiranje. (Hrvatska enciklopedija, 2021)

Kroz povijest su se razvijali različiti oblici komunikacije, a u skladu s time, i novi pristupi proučavanja toga procesa. Danas postoji sedam glavnih pristupa komunikaciji. Prvi i

najstariji je retorički pristup temeljen na antičkoj misli koja je komunikaciju promatrala kao javnu umjetničku disciplinu. Cilj komunikacije, prema ovoj teoriji, jest persuazija, a dobar komunikator podrazumijeva osobu koja ima vještinu uvjeriti druge u relevantnost osobne interpretacije činjenica. Sljedeći se pristup razvija u okviru Frankfurtske škole, poznate i kao Kritičke teorije društva, pa je prikladno nazvan kritički pristup. Neomarksistički teoretičari komunikaciju doživljavaju kao osnovni instrument za korekciju međuljudskih odnosa u otuđenom društvu. Suprotno kritičkom koji komunikaciju proučava na kolektivnoj razini, socijalno-psihološki pristup promatra kako komunikacija utječe na pojedinca u pogledu stavova, mišljenja i ponašanja. Slično tome, fenomenološki pristup bavi se pitanjem komunikacije i pojedinca, no promatrajući unutarnje stanje čovjeka, njegovu percepciju i i tumačenje vlastitih iskustava te kako to djeluje na odnos prema sebi i drugima. Socio-kulturni pristup proučava komunikaciju kao važno obilježje različitih društvenih skupina, a poznavanje tradicije i kulture sugovornika navodi kao temelj za realiziranje uspješne komunikacije. Pristup koji je najznačajnije utjecao na određenje komunikacijske aktivnosti jest semiotički pristup. Teoretičari semiotičkog pristupa komunikaciji proučavaju simbole i kakvo oni značenje imaju za primatelja poruke. Ovaj pristup pokazuje poseban interes prema jeziku, odnosno semantici, budući da je jezik najsloženiji i univerzalni sustav znakova kojim se najuspješnije izražavaju ideje, misli i osjećaji. Najnoviji pristup komunikaciji je kibernetički pristup koji se razvio usporedno s razvojem tehnologije i sredstava za širenje informacija. Kibernetički pristup poima komunikaciju kao informacijski proces s naglaskom na utjecaj povratne informacije na kompletnu komunikaciju. (Knezović, 2017: 3-4)

5.1. Neverbalna komunikacija i vizualna kultura

Neverbalnu komunikaciju možemo definirati kao prijenos informacije koji se odvija bez riječi, odnosno, sve što osoba čini u komunikacijskom procesu, a ne uključuje riječi, te je kao takva sastavni dio čina komunikacije. Nesvjesna je aktivnost u kojoj se signali šalju i primaju spontano te pratnja govoru kojom se, između ostalog, šalju povratne reakcije. Postoje različiti oblici neverbalne komunikacije, a sljedeće tri komponente su izvori neverbalnog ponašanja: nasljeđeni prirodno-neurološki programi koji su univerzalni signali poput izraza lica i držanja tijela, iskustva zajednička svim ljudima nastala kao potreba za preživljavanjem te iskustva

karakteristična za određenu kulturu ili zajednicu, primjerice gestovni kod. Osnovne funkcije neverbalnog ponašanja podrazumijevaju izražavanje emocija i psihološkog stanja, izražavanje stava prema drugim sudionicima komunikacijske aktivnosti te predstavljanje svog karaktera drugima. (Kunac, 2019: 8-9)

Vizualna komunikacija jedan je od aspekata neverbalne komunikacije. Vizualni jezik i slikovno pismo najstariji su oblici sustavnog zapisivanja događaja i misli. Temelje se na grupiranju pojednostavljenih sličica kojima se utvrđuje stanovita misao jer one primatelja asocijativno vežu uz određene događaje. (Balić-Šimrak, Markulin, Perus, 2011: 157-158) Kroz čitavu povijest čovjek je razvijao vizualnu komunikaciju, a suvremena tehnologija ju je značajno unaprijedila i učinila ju neophodnom u svakodnevnom životu. Opće je prihvaćena činjenica da društvo zapadne civilizacije dvadeset prvog stoljeća počiva na vizualnoj kulturi, uzimajući u obzir snažan utjecaj vizualnih medija kojima se dodatno stvorila navika prenošenja poruke putem slike što je uzrokovalo i promjenu pojma slike pri čemu, kako Turković (2006) navodi, razlikujemo: „...sliku kao produkt umjetnosti od vizualne poruke društvenog ili komercijalnog karaktera." (Turković, 2006: 326) Izraz vizualna kultura podrazumijeva psihološku sposobnost percepcije te multidisciplinarni pristup predočavanju stvari i pojava pomoću vizualnih medija. (Knezović, 2016: 13)

Suvremena je kultura i dalje dominantno verbalna te je verbalni jezik temelj ljudske komunikacije i osnovni mehanizam koji čovjeka determinira od ostalih živih bića. U ljudskoj je naravi vizualno mišljenje prevoditi na verbalni jezik što potvrđuje činjenicu da je jezik, osim sredstva međusobne komunikacije, posljedica potrebe oblikovanja misli u teoretiziranu i logičku cjelinu. Međutim, rezultat evolucije komunikacijskih tehnologija jest povećana konzumacija slike i vizualnog jezika koji u mnoštvo slučajeva postaje nadomjestak govornom jeziku. Sustav neverbalnih znakova, s naglaskom na vizualnim, tvore jednako vrijedan način komunikacije kao što je onaj utemeljen u govornom jeziku. Sposobnost vida nizom je složenih procesa postala glavno osjetilo spoznajnog procesa, drugim riječima, spoznajni proces počinje s vizualnim formama. Prednost neverbalne i vizualne komunikacije pronalazimo u činjenici da nam omogućava brzo shvaćanje tuđih namjera i osjećaja. Nadalje, primitivna slika i slikovno pismo u većini su slučajeva najjednostavnije i svima razumljivo sredstvo sporazumijevanja pa je njihova uporaba nerijetko jedino prikladno rješenje u situacijama kad se komunikacija ne može uspostaviti govorom, primjerice, kad ljudi ne govore istim jezikom. (Turković, 2006: 326-333)

Jednostavnost i esencijalnost slikovne komunikacije potvrđuje karakteristika da se njome čovjek služi u najranijoj dobi, djetinjstvu. Neverbalni signal za kojim dijete poseže kako bi poslalo poruku i izrazilo emociju jest slikovni znak, a čak i starija djeca koja su upoznata s govorenom i pisanom riječju češće biraju sliku kao komunikacijsko sredstvo zbog njene sažetosti i univerzalnosti. Primjer takve komunikacije je crtež srca kojim dijete najjednostavnije izražava ljubav i odanost roditelju ili kome drugom, dok bi izražavanje ljubavi riječima bio mnogo kompleksniji proces. (Balić-Šimrak, Markulin, Perus, 2011:157-159)

Važnu ulogu u revoluciji vizualne kulture i komunikacije ima vizualna umjetnost kao jedna od najrazvijenijih formi ljudskog izražavanja i sporazumijevanja. Likovna umjetnost zasniva se na vizualnom znaku, a njen jezik je simbolički kojim umjetnost može prenositi informaciju o nekoj situaciji ili raspoloženju. Ovaj medij je, također, univerzalan jezik, budući da nastaje bez obzira na kulturne obrasce, progovara o općim temama, odnosno, stvara univerzalan oblik komunikacije. Umjetnost podrazumijeva kognitivnu aktivnost koja uključuje opažanje i poticanje svijesti o viđenom ili zamišljenom uz relativno malu količinu uloženog napora za primatelja, iako danas, u okviru suvremene, konceptualne umjetnosti, postoje izrazito kompleksna djela koja je teško razumjeti bez konteksta. Prilagodljiva narav umjetnosti omogućuje prenošenje složenih ideja na pojednostavljen te kulturno i društveno prihvatljiv način pa je, kao takva, doprinijela razvoju refleksivnih oblika vizualne komunikacije s kojom se susrećemo na svakodnevnoj razini u komercijalno-medijskim projektima. Uz sve navedeno, važna uloga umjetnosti u komunikacijskom procesu je organizacija emocija. Za pošiljatelja ona predstavlja registraciju osjećaja, a kod pošiljatelja provocira postojeći ili novi osjećaj. (Turković, 2006: 326-334) Likovni izraz, odnosno komunikacija, može se podijeliti u četiri kategorije: ekspresivni izraz kojim se prikazuje očigledno izražajno svojstvo, figurativni koji ima ulogu prenesenog značenja, ornamentalni, odnosno ukrasni izraz te simbolički ili konceptualni izraz. (Balić-Šimrak, Markulin, Perus, 2011: 161)

6. Simbol i simbolički jezik

Komunikacija putem simbola jedno je od najvećih postignuća u razvoju ljudske vrste. Ne postoji jedna, posve točna definicija koja bi mogla opisati simbol i obuhvatiti sve njegove karakteristike i uloge. U djelu Carla Gustava Junga „Čovjek i njegovi simboli" piše: „Ono što mi zovemo simbolom jest naziv, ime ili čak slika koja može biti dobro znana u svakodnevnom životu, ali uza svoje običajno i očigledno značenje ima ipak svojevrsne konotacije. Sadrži nešto neodređeno, neznano ili skriveno od nas." (Jung, 1987:20) Još u prvim ljudskim zajednicama čovjek je imao potrebu razjasniti prirodne pojave koje nije mogao činjenično dokazati i pri tome se često koristio simboličkim imenovanjem ili slikama. Unatoč enormnom razvoju i znanjima kojima čovjek danas raspolaže, uvijek će postojati stvari izvan dosega ljudskog razuma i poimanja, a u čovjekovoj naravi ostala je spontana navika simboličkog imenovanja onog neodređenog i nepoznatog. Simbol, stoga, možemo shvatiti kao nešto što, osim izravnog značenja, sadrži i širi nerazjašnjeni vid. (Jung, 1987: 20)

6.1. Općenito o simbolu

Simbol je znak čija je osnovna uloga predstavljanje nečega drugoga, odnosno, pojednostavljivanje nečeg složenijeg. Simbolom se prikazuju događaji, radnje, objekti, mjesta i osobe i, kao takav, dio je komunikacijskog procesa koji se odnosi na navedene elemente. (Kunac, 2019: 13) Kad kažemo da je simbol znak, govorimo o njemu kao o jednoj vrsti znaka ili njegovom semiotičkom fenomenu, onako kao što ga je opisao Peirce. Funkcija znaka je izravna i njime se, u pogledu pisanog ili vizualnog jezika, šalje jednostavna poruka neposrednog i trenutačnog značenja, a simbol je proizvoljan oblik znaka koji predstavlja složeniju ideju i značenje dobiva na temelju asocijacije i povezanosti s vanjskim karakteristikama. Razumljivo, znak i simbol ne mogu se realizirati bez značenja koji predstavlja njihovu glavnu karakteristiku. Značenje je predodžba o nečemu nejasnom i ima četiri temeljne funkcije. Ekspresivna funkcija služi izražavanju unutarnjih osjećaja, misli i potreba, signalna funkcija ili pokazna upozorava na podražaje iz okoliša, reprezentativnom funkcijom predočava se stvarnost te konačna funkcija značenja, signifikativna smislene je, simbolične naravi. (Knezović, 2017: 7-9) Neki simboli su univerzalnog karaktera i tumače se jednako, neovisno o kulturnoj pripadnosti, dok drugi nastaju

kao dio određene zajednice i kulturno su uvjetovani. Svojstvena značajka simbola je da mogu biti višeznačni, a oni koji su kulturno uvjetovani mogu imati i posve suprotna značenja, na primjer, zmija može simbolizirati i život i smrt, ovisno o kontekstu. Također, simboli posjeduju mogućnost umnožavanja i uvijek im se mogu pripisati nova značenja ako ih na taj način prihvati pojedinac ili zajednica. Simbol „živi" jedino ako funkcionira u individualnoj i kolektivnoj svijesti, to jest, potiče određenu reakciju i tumačenje, u suprotnom, pripada povijesti. (Knezović, 2017: 11-12)

Simboli koji su istovrsnog karaktera i odnose se na određeni objekt mogu tvoriti složene sustave znakova poput jezika, abecede i brojeva. Svaki predmet, prirodan ili apstraktan, može obnašati ulogu simbola, to jest, imati simboličku vrijednost. Sposobnost pojave ili predmeta da funkcionira kao simbol označava se pojmom simbolizam. Američki lingvist i antropolog, Edward Sapir, uveo je razlikovanje dva specifična tipa simbolizama, referencijalni i kondenzacijski. Referencijalni simbolizmi podrazumijevaju formalno usavršavanje simbola u svijesti, a za kondenzacijski je svojstveno nesvjesno rasprostiranje emocionalnog tona na različite forme ponašanja. (Kunac, 2019: 14-15)

Simbol ima nekoliko bitnih funkcija koje obnaša. Prva simbolička funkcija je istraživačka i odnosi se na njegovo proširivanje očiglednog i uobičajenog značenja. Simbolom čovjek spontano pokušava demistificirati ono nemjerljivo i neiskazivo u području svih razina zbilje. Sljedeća funkcija je funkcija zamjenika jer je simbol sredstvo zamjenjivanja nečeg drugog na osnovi asocijacije, pojednostavljivanje složenijeg. Funkcija posrednika je konačna simbolička funkcija budući da simbol spaja razdvojene elemente u jednu uravnoteženu cjelinu. U komunikacijskom procesu, simboli također nose određene funkcije koje valja klasificirati kako bi proces bio razumljiv i uspješan. Simbol kojim se izražava unutrašnje stanje ima ekspresivnu funkciju, a funkcija simbola kojom izaziva pažnju i potiče na aktivnost je apelativna. Treća funkcija simbola u komunikacijskom procesu jest prezentacijska funkcija jer su simboli nositelji značenja kojima se predstavlja misao, ideja. (Međimurec, 2016: 9-14)

6.2. Simbol i identitet

Pitanje identiteta jedno je od središnjih interesa društveno-humanističkih, ali i brojnih

drugih znanosti, kao i temelj čovjekove samospoznaje. Kompleksnost utvrđivanja identiteta potkrepljuje niz različitih teorija i shvaćanja istog, kao i složenost odnosa između oblikovanja individualnih i grupnih identiteta, odnosno, drukčijih dimenzija na koje se ovo pitanje može odnositi. Proces identifikacije društvenog je karaktera te ga možemo formulirati kao proces određivanja istosti, odnosno, različitosti na temelju usporedbe između pojedinca ili stvari. (Džinić, Vuković, 2013: 500-501)

Ako je kultura nastala pojavom simbola, možemo zaključiti da simboli također oblikuju individualne i kulturne identitete. Simbol je ujedinitelj koji izaziva emociju i identifikaciju s drugom individualnom osobom ili nadindividualnim entitetom. Simbolička narav je pedagoška i socijalizacijska, budući da je simbol utkan u društvenu bit te je univerzalni komunikacijski model koji se pojavljuje u svakoj društvenoj skupini i svakom vremenu. (Međimurec, 2016:15) Čovjek se razvija u mreži simbola i simboli utječu na formiranje njegove osobnosti, što je osnova Džinićeve i Vukovićeve (2013) pretpostavke da se identitet osobe konstruira intenzitetom prihvaćanja i opsegom utjecaja jedne ili nekoliko simboličkih formi koje je definirao Cassirer. To podrazumijeva svjesno prihvaćanje određene simboličke forme koja u nekom pogledu obilježi čovjeka, to jest, određuje njegov identitet. Prihvaćanje simboličkih formi može biti čovjekov osobni izbor, no može biti i posljedica različitih okolnosti u kojima se pojedinac rađa i razvija. Cassirer navodi mit kao temeljnu simboličku formu, obzirom na činjenicu da je mitska svijest prožeta superiornošću osjećajnih osobina nad misaonim što je evidentno i u suvremenom svijetu u kojem se mnogi ljudi vode emocijom, a ne razumom. Religija je jedan od najspecifičnijih tvoraca identiteta u tolikoj mjeri da se pojedinci i skupine klasificiraju na temelju vjerskog identiteta. (Džinić, Vuković, 2013: 501-502) Svaka religija ima karakteristične rituale i obrede prožete uporabom znakova i simbola koji predstavljaju poseban vid komunikacijskog procesa na međuljudskoj razini i s višim bićem. Svi oblici obrednog djelovanja, ponašanja, geste, predmeti i prostor imaju simboličku vrijednost i svoje značenje u svakodnevici pojedinca i zajednice, a samim time određuju i njegov identitet. Osoba se smatra religioznom ukoliko u svom privatnom životu prakticira i drži do određenih načela svoje vjere, pri čemu ne mora pokazivati vanjska očitovanja u vidu religijskih simbola, no mnogi to u različitim formama ipak čine kao dodatan pokazatelj religijskog identiteta. (Harnocourt: 224-225)

Jezik je simbolička forma i sustav simbola. Kao takav ima konstruktivnu zadaću u tvorbi jezične zajednice, a pripadnošću jednoj takvoj zajednici nastaje jezični identitet. (Džinić,

Vuković, 2013: 502) Jezik se drži najvažnijim elementom u razvoju kulturnog identiteta, a činjenica da su se zajednice istog govornog područja združile u nacije ukazuje na utjecaj jezika u stvaranju nacionalnog identiteta, dakle, govorimo o simboličkoj formi koja iz različitih aspekata tvori čovjekov identitet. (Turković, 2006: 331) Prema istom principu pojedinac može izgraditi identitet umjetnika ili znanstvenika, ovisno kolikim intenzitetom prihvaća te simboličke forme te koliko su one zastupljene u njegovu životu. Identitet je sastavni dio ljudskog bitka kao i simboličke forme kroz koje nastaje. U različitim fazama čovjekova života simboličke su forme prezentne u različitim mjerama, a konačan identitet može se oblikovati artikulacijom nekoliko različitih simboličkih formi. Džinić, Vuković, 2013: 502)

7. Simbol u svakodnevnom životu, masovnim medijima i popularnoj kulturi

Do sada smo zaključili da su sveopća kultura i civilizacija na mnogobrojne načine prožete simbolima i simboličkim značenjima te da je komunikacija simbolima u čovjekovoj naravi. Simbol je nadomjestak za smisao i kao takav može se realizirati kroz sve što je karakteristično ljudskoj vrsti, od razmišljanja i ponašanja do stvari i pojava. Uočavanje i razumijevanje simbola počinje sposobnošću vida te vizualnim procesima koji dovode do spoznaje i upravo zato simbol smatramo prvenstveno vizualnim znakom, a tek naknadno ga povezujemo s drugim osjetilima.

U modernom svijetu, simbolu kao komunikacijskom sredstvu pridaje se sve veća važnost, a rezultat toga jest evolucija vizualne kulture i prijenosa informacija slikom te videocentrizam, osobina karakteristična zapadnoj kulturi prema kojoj svaka vrsta komunikacije sadrži formu vizualne komunikacije. Na razvoj vizualne komunikacije simbolima značajno je utjecala i pojava tehnologije i digitalnih medija, bez kojih je život u dvadeset prvom stoljeću postao nezamisliv. Tehnologijom su uvedene brojne inovacije u komunikacijski proces, a samim time je promijenjena tradicionalna komunikacija temeljena na govorenoj i pisanoj riječi. Glavna odlika suvremene digitalne komunikacije jest odgođena reakcija i gubitak osjećaja za vrijeme komuniciranja, budući da se na sms-poruku može odgovoriti satima nakon što je primljena, a sugovornik ne može dobiti posve jasnu sliku o prvotnoj reakciji na njegovu poruku budući da se

odgovor dugo može planirati i oblikovati. Također, izostanak neverbalnog dijela komunikacije u smislu povratne reakcije dovodi u pitanje koliko je digitalna komunikacija uopće relevantna. Unatoč navedenim nedostacima, digitalna komunikacija vizualnim medijima opće je prihvaćena u suvremenom svijetu i, vjerojatno je, osnovno obilježje modernog čovjeka koji komunicira znakovima u gotovo jednakoj mjeri kao prije nastanka jezika i pisma. (Knezović, 2017: 13-16) Najrelevantnija uporaba znaka jest sustav međunarodnih i stručnih znakova čiji je izgled osmišljen s ciljem proizvođenja jakog vizualnog učinka. U tu kategoriju, između ostalog, ubrajamo prometne, javne i meteorološke znakove u obliku jednostavne, nedvosmislene slike prigodnih boja kojima se izražava upozorenje ili uputa. (Kunac, 2019: 34) Sličnu ulogu imaju i emotikoni, znakovi kojima se u digitalnoj komunikaciji označava stav i raspoloženje pojedinca. Njihov je karakter, također, univerzalan te predstavljaju jasne, svima razumljive slike o unutarnjem stanju sugovornika. (Knezović, 2017: 26)

Značenje simbola nerijetko se mijenja ili se iz kakvih povijesnih simbola razvijaju novi oblici prilagođeni suvremenosti. Ustaljeni simboli se naraštajno prenose te mnogi od njih, koji su danas u svakodnevnoj uporabi, svoje izvorište imaju u povijesti, umjetnosti, mitu i religiji. Uzmimo za primjer kršćanske blagdane i običaje koji se u mnogočemu poklapaju s ranoegipatskim svetkovinama ili omiljene stripovske junake koji podsjećaju na heroje antičke mitologije. Ako, pak, govorimo o višeznačnosti simbola, najvjerodostojniji primjer je simbol svastike čije je izvorno značenje predstavljalo blagostanje, no danas se češće povezuje s nacističkim režimom i zločinima nastalim pod njegovim utjecajem. (Knezović, 2017: 16) Međutim, ono što je konstantno u primjeni simbola jest da se njima izražavaju identitet i pripadnost. Simbol povezuje ljude na temelju zajedničkih ideologija, načela, stavova i interesa te je pokazatelj ozračja određenog društva i kulture. Obzirom na činjenicu da današnja civilizacija broji čitav niz formiranih subkultura koje se drže osmišljenih normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja, jasno je da se pripadnosti takvim skupinama prikazuju i vanjskim elementima, dakle, slikom, simbolom. U tome postupku najuočljivije je odijevanje kojim se izražava pripadnost zajednici te društveno-kulturna situacija, primjerice, u radikalnim islamskim državama žene nose pokrivala za glavu i tijelo kao rezultat tumačenja religijskih načela. Nadalje, odjećom se izražavaju socijalni status ili osobni stav prema glazbi, pokretu i ideji, odijevanje se prilagođava prilici pa tako svaka kultura prepoznaje razliku između svakodnevne i svečane odjeće, a postoje i uniformirani oblici odijevanja prikladni funkciji koju čovjek obnaša, primjerice, vojna ili

vatrogasna uniforma. Kada govorimo o vanjskom izgledu, valja spomenuti i tetovaže koje su danas vrlo uvriježene, no i u povijesti su ljudi označavali tijela raznovrsnim znakovljem kako bi se identificirali, označili bitne životne događaje, osjećali se zaštićenima i slično. (Kunac, 2019: 30-36)

7.1. Popularna kultura

Popularna kultura temelj je suvremenog društva i, kao takva, dominira nad oblicima onog što je poznato kao „visoka kultura". Zapadnjačko društvo istovremeno je potrošač postojećih formi popularne kulture te proizvođač novih oblika nastalih prema potrebama i interesima. Masovni mediji obnašaju ulogu prenositelja pop-kulturnih izričaja, no i oni sami su dio tih izričaja, a njihov tehnološki napredak utječe na daljnji razvoj kulture, stoga se ta dva fenomena smatraju neodvojivima. Bez medija ne bi bilo moguće višestruko konzumiranje istih oblika popularne kulture, što je jedna od osnovnih karakteristika postmodernog društva. Neka od bitnih obilježja popularne kulture su raskid s tradicionalnim vrijednostima u smislu negiranja nadmoći tradicionalnih društvenih obrazaca i konflikta „novog" i „starog", progresivnost koja podrazumijeva stalne promijene, kako kulturnih izričaja, tako i samog društva, te emocionalnost odnosno mogućnost povezivanja pojedinca s određenim izričajem na emocionalnoj razini. Ipak, najvažnije odlike popularne kulture su spektakl i senzacionalizam koji se prvenstveno zasnivaju na vizualnoj reprezentaciji. Labaš i Mihovilović (2011) objašnjavaju utjecaj medijskog senzacionalizma i spektakla: „...gotovo svi današnji vizualni identiteti prenose se preko medija, bilo da je riječ o internetu ili plakatu. U stvaranju fikcije i spektakla te odmicanju od realnosti slika ima najveću moć utjecaja. Namećući svoja značenja, ona smanjuje moć imaginacije te kritičkoga promišljanja." (Labaš, Mihovilovć, 2011: 105) Spektakl i promatranje tuđih života u čovjeku izaziva voajeristički oblik zadovoljstva i bijeg od vlastite realnosti. Ljudi upijaju skandale, a sve veća potražnja za takvim sadržajima izaziva ekstravagantnije kulturne izričaje, što često zasjenjuje kvalitetne proizvode popularne kulture. (Labaš, Mihovilović, 2011: 95-107)

Kao svaki oblik kulture, i popularna se, razumljivo, realizira putem simbola. Društvo dvadesetog i prvog stoljeća razvilo je izrazito konzumeristički mentalitet kao posljedicu globalizacije i amerikanizacije. Simbol se u popularnoj kulturi i masovnim medijima nerijetko pojavljuje kao vizualna poruka komercijalne naravi u komunikaciji između proizvođača i

potencijalnog potrošača, dakle, služi oglašavanju, propagandi i reklami. (Turković, 2006: 326) Semiotika popularne kulture predstavnik je naroda, populusa, to jest, želja i potreba društva, uslijed čega simboli pop-kulturnih izričaja trebaju biti što prepoznatljiviji većini ljudi te se rabe svjesno i promišljeno. Iako se oblici popularne kulture realiziraju i kroz verbalne forme, u pogledu žargonizama i kolokvijalnog govora od kojeg su neke fraze postale dio jezičnog mainstreama, vizualni simboli postaju dominantnija strategija, obzirom na sve funkcije koje obnašaju, od jednostavnosti slanja i primanja kakve poruke, do identitetskog određenja. Sve veću važnost imaju brendovi i logotipi koji su, također, simboličke poruke kojima se stvara prepoznatljivost i potrošačevo povjerenje prema usluzi ili proizvodu.

8. Zaključak

Simbol je ključ čovjekova samorazumijevanja i utkan je u cjelokupnu povijest čovječanstva kao sredstvo razjašnjenja nepoznatih pojava. Simboličkom aktivnošću ljudi organiziraju život i sistematiziraju potrebe, želje i osjećaje. Sva ljudska djelatnost i stvaralaštvo, osobito ono koje se ostvaruje kroz simboličke forme kao što su mit, religija, jezik, umjetnost, povijest i znanost, pridonijeli su razvoju kulture, osvješćivanju i samooslobođenju.

Znak i simbol izučavali su se još u antici i srednjovjekovlju, a u novije doba utemeljena je disciplina posvećena znaku i njegovom kompleksnijem ostvaraju, simbolu, semiotika, s nekoliko podgrana koje iz različitih perspektiva proučavaju ove fenomene. Složenost tumačenja znaka i simbola najiscrpnije je objašnjena u semiotičkoj teoriji Charlesa Sandersa Peircea koji je kroz trijadne podjele svih elemenata znaka definirao njegove strukturne i funkcionalne karakteristike. Njegovu je teoriju razradio Umberto Eco koji je proširio klasifikaciju znaka i pridao važnost kodu koji uključuje sve sustave simbola, verbalne i neverbalne znakove i kao takav postavlja temelj značenja i tumačenja. Eco je, također, simbolički jezik povezao s komunikacijskim procesom.

Komunikacija je proces razmijene poruke između dvije ili više osoba te može biti verbalna i neverbalna. Smatra se uspješnom samo ako je primatelj poruke shvatio poruku na jednak način kao što ju shvaća pošiljatelj iste, a preduvjet za to je barem djelomičan zajednički

opseg poznavanja znakova. Neverbalna komunikacija podrazumijeva sve dijelove komunikacijske aktivnosti koji se odvijaju na nadjezičnoj razini, a njezin najspecifičniji dio je vizualna komunikacija koja je, ustvari, prvi oblik međuljudske komunikacije. Vizualnom komunikacijom poruka se prenosi putem slike, a uz evoluciju tehnologije, danas postaje sve učestaliji oblik komuniciranja. Tehnologijom su uvedene razne inovacije u komunikacijski proces, a samim time, promijenila se i tradicionalna, verbalna komunikacija.

Simbol je osnova vizualne komunikacije i to je najveće postignuće u razvoju čovječanstva te ono što ljude razlikuje od drugih živih bića. Slikom se brže i jednostavnije šalje poruka velikom broju ljudi, koja bi u verbalnom obliku bila mnogo složenija. Danas su kreirani mnogobrojni sustavi znakova univerzalnog karaktera kojima se šalje određena informacija, uputa ili upozorenje. Važnu funkciju simbola pronalazimo i u određenju identiteta i pripadnosti koje proizlazi iz simboličkih formi kao čovjekove biti.

Simboli su oduvijek dio ljudskog razvoja, samospoznaje i identifikacije, a njihova prisutnost u svakodnevnom životu danas je veća nego ikada. Različitim simbolima komuniciraju se brojne poruke koje upijamo na svjesnoj i nesvjesnoj razini. Uloga simbola u komunikacijskom činu je nezamjenjiva, a njihova prilagodljiva narav i kontinuirana uporaba proširile su opseg ljudskih spoznaja i unaprijedile cjelokupnu ljudsku vrstu.

9. Literatura

1. Balić-Šimrak, A, Markulin, V., Perus, M. (2011), „Komunikacija putem slikovnih simbola i njena pojavnost u dječjim likovnim radovima”, Pregledni rad, Zagreb, Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 157-164 str.
2. Burger, H. (2008), „”Ljudska moralnost”: Studije o antropologiji i etici”, Zagreb, Naklada Breza, 275-295 str.
3. Cassirer, E. (1978), „Ogled o čovjeku“, Zagreb, Naprijed
4. Dugandžić, V. (1989), „Semiotika i teorija informacija”, Zbornik radova, Varaždin, Fakultet organizacije i informatike
5. Džinić, I., Vuković, D. (2013), „”Čovjek kao „animal symbolicum”: Neki aspekti filozofske antropologije Ernsta Cassirera”, Pregledni članak, Obnovljeni život, 68, (4) 493-504 str.
6. Harnocourt, P., „Uporaba znakova i simbola u liturgiji”, Služba Božja, 25(3), 220-230 str.
7. Jung, C.G. (1987), „Čovjek i njegovi simboli“, Zagreb, Mladost
8. Knezović, L. (2017), „Vizualni simboli i suvremena komunikacija”, Diplomski rad, Varaždin, Sveučilište Sjever, 1-55 str.
9. Krajnc, S. (2014), „Razumijevanje nekih misnih dijelova u svjetlu Peirceove teorije znakova”, Izvorni znanstveni rad, Diacovensia 22(2014)2, 143-162 str.
10. Kunac, T. (2019), „Značenje simbola u neverbalnoj komunikaciji”, Završni rad, Slavonski Brod, Veleučilište u Slavonskom Brodu, 7-48 str.
11. Labaš, D., Mihovilović, M. (2011). 'Masovni mediji i semiotika popularne kulture', Kroatologija, 2(1), str. 95-121
12. Međimurec, N. (2016), „Vizualni simboli komunikacije odjećom”, Diplomski rad, Varaždin, Sveučilište Sjever, 1-84 str.
13. Raffaelli, I. (2005), „Odnos strukturalne semantike prema kognitivnoj”, Izvorni znanstveni članak, Suvremena lingvistika, 57-58 (1-2), 67-92 str
14. Rukavina, K. (2009), „”Istina u umjetnosti”: Refleksija o spoznajnim aspektima vizualne umjetnosti”, Izvorni članak, Filozofska istraživanja, 115 God. 29 (2009), Sv. 3, 567-585 str.

15. Turković, V. (2006), „Komunikacija putem vizualne umjetnosti u međunarodnoj suradnji”, Zagreb, Akademija likovnih umjetnosti, 325-337 str.
16. Volk, D. (2010), „Promišljanja o metafizici u filozofiji simboličkih formi Ernsta Cassirera”, Izvorni znanstveni članak, Obnovljeni život, 2010, 65, (3.), 313-323 str.
17. Volk, D. (2011), „Analiza mita, religije i kršćanstva u filozofiji simboličkih formi Ernsta Cassirera”, Izvorni znanstveni članak, Obnovljeni život, 66, (1.), 7-22 str.

Internetski izvori

1. Atkin, A. (2013), "Peirce's Theory of Signs", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), mrežno izdanje, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/peirce-semiotics/> (7.8.2021.)
2. Friedman, M. (2018) , "Ernst Cassirer", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/cassirer/>.
3. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „komunikacija”, URL: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32686 (22.8.2021.)
4. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „semantika”, URL: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55330 (4.8.2021.)
5. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „pragmatika”; URL: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49926 (4.8.2021.)
6. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „znanost”, URL: https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67353 (34.8.2021.)
7. Književna teorija i kritika, mrežna stranica, Mambrol, N. (2016), „Umberto Eco i semiotika”, URL: https://literariness.org/2016/12/02/umberto-eco-and-the-semiotics/ (14.8.2021.)
8. Signosemio, mrežna stranica, Everaert-Desmedt, N., „Peirce's Semiotics”, URL: http://www.signosemio.com/peirce/semiotics.asp (7.8.2021.)
9. Signosemio, mrežna stranica, Guillemette, L., Cossette J., „The semiotic process and the

classification of signs", URL: http://www.signosemio.com/eco/processus-semiotique-et-classification-des-signes.asp (14.8.2021.)